POOLSE KLASSIEKERS

TABOE

STEFAN ŻEROMSKI

Nederland Instituut

Taboe

Stefan Żeromski

Vertaald door Erik-Jan Kuipers

Taboe by Stefan Żeromski (translated by Erik-Jan Kuipers)

is licensed under CC BY-NC-SA 4.0

www.nederlandinstituut.pl

Inleiding

Niet elke grote schrijver is gezegend met een internationale reputatie. Stefan Żeromski, die leefde en schreef in het Polen van het einde van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw, creëerde prachtige verhalen, novellen en romans en is toch weinig bekend in Nederland en België. De eerste Nederlandse vertaling van het werk van Żeromski was de novelle *Doktor Piotr* van de hand van Willem A. Maijer[1] en het was ook meteen de laatste volledige vertaling tot op heden. Zijn beperkte bekendheid kan deels worden toegeschreven aan de roerige tijden waarin hij schreef. Modernisme en symbolisme schudden de fundamenten van de Romantische traditie in zijn land op. Vrijheidsstrijders van allerlei signatuur debatteerden fel over nieuwe visies voor een onafhankelijke natie. Grote mogendheden waren op hun retour: de Romanovs, de Habsburgers en de Hohenzollerns stonden allemaal op het punt in de vergetelheid te raken. Polen zelf, voor veel lezers al enigszins mysterieus, lijkt in deze periode misschien wel dubbel zo ver weg. Maar Żeromski biedt rijke beloningen aan de lezer die de moeite neemt de reis te maken.

Hartstocht en lijden zijn de overheersende gevoelens in het werk van Stefan Żeromski. Ze zijn zichtbaar in elk van zijn werken. Hun bron lag zeker in de ervaringen van de schrijver, evenals in zijn buitengewone gevoeligheid voor menselijk onrecht. *Opowiadanie* (Verhalen) uit 1895 en *Utwory powieściowe* (Verhalende werken) - drie jaar later - zijn de eerste novellenbundels van Żeromski, die we een verslag van menselijk leed kunnen noemen. In *Tabu* (Taboe) zien we een eenzame vrouw van een man die in een psychiatrische inrichting is opgenomen. *Cokolwiek się zdarzy - niech uderza we mnie* (Wat er ook gebeurt - laat het mij treffen) toont een boer die beide benen heeft verloren. Het werk met de titel *Promień* (De straal) presenteert het lijden van een arts die in pijn sterft na besmet te zijn geraakt met kwade droes van een arme man die hij behandelde.

Zapomnienie (Vergetelheid) is een illustratie van het lot van een arme man uit het volk, wiens armoede hem ertoe bracht planken te stelen voor de kist van zijn overleden zoon. Hij ontving geen medeleven, maar een brute straf. De catalogus van personages die onterecht lijden in de werken van Żeromski is zeer uitgebreid.

De vertaler

Inhoudsopgave

Inleiding 2
Inhoudsopgave 4
“Taboe” 5
Over de auteur en diens oeuvre 26
Bibliografie 33
Colofon 35

“Taboe”

Ewa liep, nadat ze uit de trein was gestapt, snel langs het station en bevond zich op de modderige binnenplaats. Daar stond een gammele koets, getrokken door een paar zeer oude en uitgemergelde paarden. Toen de koetsier de nieuwkomer zag, wekte hij de paarden met een stevige zweepslag uit hun slaap en reed met veel lawaai dichterbij.

‘Kunt u me naar het ziekenhuis brengen?’ vroeg Ewa.

‘Waarom zou ik u niet kunnen brengen? Daar sta ik hier elke dag voor. Brengt u een zieke mee?’

‘Nee, ik ga alleen... om een zieke te bezoeken.’

‘Nou, dan kan de edele dame instappen.’

‘En hoeveel zult u daarvoor vragen?’

‘Ah... een kleinigheidje maar! Voor een halve roebel zet ik voor u het hele gevaarte in beweging…’

Ewa stapte in en het oude voertuig begon te hobbelen en te rinkelen op de stenige en hobbelige weg. Toen de paarden de hele lengte van het stadje hadden afgelegd en de koets voorbij de laatste huisjes naar het open veld trok, verscheen in de verte een rij ziekenhuisgebouwen. In de heldere en met licht vervulde lentelucht, tegen de achtergrond van de nieuwgeboren, aprilgroene velden en weiden, stonden die enorme bakstenen gebouwen er als sombere massa's. Ewa bekeek ze en de omgeving met enige verbazing. Toen ze daar voor het eerst langsreed met haar zieke echtgenoot eind februari, op het moment van het malheur, had ze het landschap

nauwelijks opgemerkt. Ze herinnerde zich alleen enkele dingen: het kleine, ziekelijke boompje langs de weg, zowel in de winter als in de zomer met een afgebroken tak, treurig als het aanzicht van een man zonder arm - een scheve mijlpaal, een plotselinge bocht in de weg... Ze kwamen met wrede tirannie uit het zachte uitzicht van de velden tevoorschijn en verschenen voor de reiziger als meedogenloze instrumenten van een doorgestane marteling. Naarmate ze dichter bij het ziekenhuis kwam, werden het er steeds meer.

Toen de koets voor het hoofdgebouw stopte, stapte Ewa uit, betaalde de koetsier, opende met moeite de zware voordeur en ging de brede stenen trap op naar de eerste verdieping. In het kantoor vond ze een jonge dokter, de opzichter van die specifieke afdeling voor minder ernstig zieke patiënten, waartoe ook haar man behoorde. De dokter sprak vriendelijk met haar, en meer dan vriendelijk keek hij naar haar mooie, bleke gezicht; hij stelde haar gerust met een paar wetenschappelijk klinkende zinnen, die hij waarschijnlijk altijd uitsprak tegen de vrouwen, zussen en moeders die zijn patiënten bezochten, en leidde haar naar beneden, door de brede binnenplaats naar een laag gebouw dat apart stond in een doodse tuin.

‘Ik laat u niet lang bij hem zitten,’ zei hij terwijl hij de gang binnenliep die het hele huis in de lengte doorsneed.

‘Goed, dokter.’

‘Eerst wacht u in de woning van zuster Julia, dan breng ik hem binnen en blijf even bij u, want ziet u, hij is soms nogal prikkelbaar. Daarna ga ik de gang op. Als hij onrustig is, kom ik meteen terug.’

‘Goed, dokter.’

Ze liepen langs verschillende gesloten deuren en stopten voor de zesde deur aan de rechterkant. De dokter opende deze zachtjes met

zijn sleutel en stapte de kamer binnen die als spreekkamer diende. Ewa bleef bij de deur staan, en toen de dokter vertrok, ging ze op een kleine canapé zitten. De zorgen, angsten, kwellingen en onrust die haar tot dat moment hadden geteisterd, verlieten haar één voor één. Uit hun diepten ontsprong een moedige en krachtige kalmte, de onverzettelijke heldhaftigheid van ernstig gekwelde zielen.

Al snel ging de deur open en een jonge man, mager, met verward haar en slordige kleding, stapte de kamer binnen. Zijn bleekblauwe ogen, wijdopen en onbeweeglijk, glinsterden onheilspellend, zijn door koorts verbrande lippen trilden pijnlijk en een uitgedroogde tong probeerde tevergeefs zijn lippen te bevochtigen. De krankzinnige leek geen aandacht te schenken aan de nieuwkomer of aan de dokter - hij liep nonchalant langs hen heen en riep met een schorre stem:

‘Wojciech Jastrzębowski[2] schreef over de landbouwkunde, en ik, Henryk Dąbrowski, zal mijn altruïstische uienkunde in een breder sociologisch kader plaatsen...’

Hij wierp plotseling een blik en leek haar toen pas te zien. Hij naderde haar onmiddellijk en hield een uitgedroogd en afgekloven stukje Zwitserse kaas voor haar ogen, terwijl hij sprak:

‘Kijk, mijn wettige echtgenote, kijk alsjeblieft goed naar hetgeen waar ik in bijt, wat ik lik, wat ik met buitengewone eetlust aflik...’

‘Mijnheer Dąbrowski,’ zei de dokter, ‘is het beleefd om uw vrouw niet eens te begroeten? Ze is gekomen om u te bezoeken, om te praten, en u doet dit? Geef haar meteen een handkus!’

De zieke keek hem verraderlijk aan, liep door de kamer en riep:

‘En om een bewaker te zijn van graven die om tranen en liefde smeken... en slechts een schaduw te zijn, die door engelenvleugels wordt gedragen tussen het niets en de droom van graven…’ [3]

De dokter liep ongemerkt naar de deur, opende deze snel en glipte de kamer uit. Toen haalde Ewa een snoeptrommeltje uit een klein mandje, opende het en bood het haar man aan. Hij dook er meteen op, greep een handvol en stopte die in zijn mond. Nadat hij de eerste portie had doorgeslikt, pakte hij de tweede, derde, en uiteindelijk greep hij het doosje en likte de kruimels op. Toen er geen spoor meer van de snoepjes over was, keek hij naar zijn vrouw en begon opnieuw te praten. Zonder zijn wandeling te onderbreken, sprak hij verschillende keren te midden van een stortvloed van woorden:

‘Ewa, Ewa...’

Ze probeerde hem bij de hand te nemen en naast haar te laten zitten, maar hij rukte zich los - dus ging ze zelf op het bed zitten en legde haar hoofd in haar handen. Toen ze zijn lichaam, zijn trillende handen met gezwollen aderen aanraakte, voelde ze opnieuw in haar hart de speer die haar leven had doorboord... Met bliksemsnelle gedachten omvatte ze de donkere nachten die haar ongelukkige man in dit huis had doorgebracht, nachten die leken op mysterieuze ruimten overstroomd door dode wateren, waarboven eeuwige duisternis hing. Binnen enkele minuten probeerde ze met gezonde zenuwen zijn verschrikkelijke pijn en angst te voelen en te doorgronden. Met een krachtige concentratie van haar hele wezen waagde ze het om toegang te krijgen tot het binnenste van deze kerker, om de geheimen van dat monsterlijke domein rustig te onderzoeken en ertegen te vechten. Ach, vechten! Daarvoor was ze immers gekomen. De krachten van haar ziel verzamelen, en dan

toeslaan tegen de onbekende vijand. Als het een kwade geest was - dan zou hij vluchten, als het een wond was - dan zou die genezen, als het slechts een hallucinatie was - dan zou die verdwijnen, als het een onbegrijpelijke pijn was - dan zou die verlicht worden...

De krankzinnige bleef een moment voor haar staan, ging toen op het bed zitten en zuchtte luid, of fluisterde tegen zichzelf. Ze omhelsde hem met de tederste liefde, drukte zijn hoofd tegen haar borst en begon zachtjes en geïnspireerd te spreken:

‘Henryk, luister goed, Henryk... Vertel me, wat er met je aan de hand is, wat lijkt jou te overkomen... Vertel het me duidelijk, zodat ik het je kan uitleggen. Denk er goed over na, en je zult zien dat ik je zonder meer zal genezen. Ben je nog steeds bang?’

De zieke zweeg, staarde naar de grond en maakte zijn eigenaardige gebaren.

‘Ben je nog steeds bang?’ fluisterde Ewa, zich met haar hele lichaam tegen hem aan drukkend. Haar stem klonk zo vreemd dat als ze deze bewust had gehoord, ze die niet als de hare zou hebben herkend.

‘Ach, ach...’ fluisterde Dąbrowski.

Ze zweeg, in beslag genomen door het bovenmenselijke werk van haar ziel. Ze wilde op dat moment haar gezondheid door een daad van wilskracht op de zieke overbrengen, met onzichtbare handen zocht ze in het duister naar de wonden van zijn ziel, en drong door om al zijn lijden te begrijpen, langs een onbegrijpelijke trap...

‘Denk nu eens na,’ zei ze, ‘denk nu en altijd daarna hetzelfde, telkens wanneer de angst dichtbij je komt… Het is de angst die er achter zit, de angst… Wees niet bang! Zeg het gewoon tegen mij, tegen jouw Ewa. Ik zal het je meteen kunnen uitleggen!’

Hij hief zijn hoofd op en keek haar aan met de oude geliefde blik. Op zijn gezicht was onuitsprekelijk verdriet te zien. Hij drukte zich tegen zijn vrouw aan en fluisterde haar geheimzinnig in het oor.

‘Ze zullen me te pakken krijgen...’

‘Ik zal het je meteen uitleggen! Houd mijn hand vast, hier, houd me stevig vast! Hou ik dan niet van je?...’

‘Ze zullen me weer te pakken krijgen, ze zullen me weer te pakken krijgen…’, begon hij te zeggen, terwijl hij haar met wijdopen ogen aankeek. Plotseling sprong hij op en begon door de kamer te lopen, zijn hoofd te schudden en kreten uit te stoten:

‘Wojciech Jastrzębowski schreef over de landbouwkunde...’

De handen waarmee Ewa een moment het hoofd van haar man vasthield, vielen machteloos neer als dode ledematen. Ze begon te huilen. Onuitputtelijke tranen stroomden over haar gezicht, tranen die geen pijn uit het hart wegnemen, maar het leven eruit zuigen, tranen die uit een mens stromen zoals bloed uit doorgesneden

aderen... Ze onthulden een soort wond, openbaarden een soort ondiepte in haar ziel, toonden de bodem van haar lijden...

Ze kon het kwaad niet overwinnen. Geen enkele liefde, die bergen zou kunnen verzetten, kon helpen, geen enkele wil, sterker dan welke inspanning dan ook, en geen volhardende moed, en geen blind geloof in de rechtvaardigheid. Ze keek naar de grond en hief haar hoofd niet op. De zieke ging weer naast haar zitten en praatte door. Door haar tranen heen zag ze zijn wilde ogen, zijn trillende hoofd, de bewegingen van zijn rusteloze handen, zijn schedel, waar niets meer in zat, een nutteloos dierlijk omhulsel...

‘Waar is je onsterfelijke ziel?’ dacht ze, gevangen in verschrikkelijk verdriet. Deze gedachte, als een zwaard, stak ze in haar hart en stak keer op keer erop in, tot aan een wilde wreedheid aan toe.

Plotseling tikte de zieke haar op de schouder. Ze keek naar hem en werd doodsbleek. Zijn gezicht had een uitdrukking van afschuwelijke lust, hij glimlachte en maakte een walgelijk smekend gebaar. Ze sprong op en rende naar de deur. De krankzinnige greep haar halverwege vast. Toen ging de deur snel open en de dokter duwde de krankzinnige in een hoek van de kamer, en pakte hem stevig bij de kraag van zijn jasje vast.

Ewa rende de gang op, bereikte de uitgang en bevond zich op de met keien geplaveide binnenplaats. Terwijl ze over de stenen liep, snikte ze diep en luid, bijna met een kreet, met tussenpozen, zonder ook maar één traan te laten. Ze was er bijna zeker van dat haar schoenen, terwijl ze op die stenen neerkwamen, iets ongelukkigs vertrapten, kwetsten en pijn deden. Zonder enig idee waar ze heenging, bevond ze zich bij een poort die naar een zijweg leidde. Dit modderige pad, onlangs uitgesleten in de nutteloze grond, bracht haar naar de hoofdweg.

Ze liep daarheen zonder haar hoofd op te tillen, niet in staat haar ogen van de grond op te heffen, zonder haar pas te vertragen of te

stoppen. Een mechanische, lusteloze beweging, als die van een object dat vooruit geduwd werd, weerhield haar ervan om luid te schreeuwen. Op de verharde weg stonden hier en daar ondiepe plassen grijs water. Op sommige plekken was op de modder een afdruk van een blote voet te zien. Voor de wandelende vrouw fladderde een kleine kwikstaart van de ene plas naar de andere. Deze vogel vloog weg als Ewa te dichtbij kwam, snelde in een golvende lijn naar de volgende modderplas, stapte daar in het water, liep er in verschillende richtingen doorheen, kantelde zijn kopje en leek met onderzoekende blikken een soort nauwgezette waarnemingen te doen. Af en toe floot de kwikstaart zachtjes, alsof hij boos was... De ogen van Ewa, die sinds haar vertrek uit het ziekenhuis alleen maar overblijfselen van voorwerpen leken te zien, begonnen zich nu te fixeren op het kleine vogeltje, alsof het een vast en levend punt was.

‘Wat ben jij gelukkig, wat ben jij gelukkig!...’ fluisterden haar trillende lippen tegen de kwikstaart.

Langzaam verplaatste de blik van de ongelukkige vrouw zich naar het gras langs de weg. Een ontelbare hoeveelheid glanzende grassprietjes probeerde zich een weg te banen naar de weg, om zich een toegang te verschaffen tot de laag verharde puin. Ewa dacht een ogenblik, zo kort als een oogwenk, aan de zachte wortels van deze plantjes die daar, diep in de grond, ijverig de scherpe randen van de gebroken stenen betasten die in de bodem zijn gedrukt, onvermoeibaar zich onder de voeten van de voorbijgangers wriemelend, op zoek naar hun weg en naar water. Aan de andere kant van de greppel lagen vochtige weiden. De lenteregen had er ondiepe, donkerblauwe poelen achtergelaten, die her en der verspreid waren. In deze vochtige plekken baden lange, felgele boterbloemen; op droge plaatsen, onder de schaduw van hazelaars, waren bleekblauwe leverbloempjes te zien. Om hen heen glommen

in de zon jonge, wilde grassen. De gekwelde ogen van Ewa, die zich lusteloos bewogen over de zachte kruidenbultjes in de buurt, verzamelden daaruit een of andere wonderbaarlijk genezende balsem die haar ziel binnendrong.

‘Wat zijn jullie gelukkig, wat zijn jullie gelukkig!...’ sprak ze zachtjes.

Het heldere groen en de enorme verscheidenheid aan vormen, de diepte van de brede, sappige bladeren en het ritmische buigen van de hoge stengels door de wind, hadden zo'n effect op Ewa’s ziel als sommige sappen van het gras, die het effect van dodelijke vergiften tenietdoen. Vooral het warme, geurige briesje dat over het veld waaide, had medelijden met haar. Ze gaf zich over aan de illusie dat deze vlugge reiziger de slanke grassen speciaal voor haar verliet, dat hij neerdaalde van de meest geurige bloemen om ze te omhullen en te strelen, om het zweet van haar voorhoofd te zuigen, haar longen binnen te dringen, haar zenuwen aan te raken en in de diepten van haar ziel, boven de woedende stromen van wanhoop, met zijn zachte stem te roepen: ‘Ik beveel je, wees stil, storm!...’

Aan de rechterkant van de weg liep een smal paadje dwars over de weide. De uitgesleten sporen waren nauwelijks zichtbaar onder het korte, gekrulde gras. In die richting was de kwikstaart gevlogen. En Ewa volgde hem, alsof ze in een droom wist dat ze niet naar het treinstation liep. Hoe lang ze liep - ze zou het zelf niet kunnen zeggen. Ze stopte pas toen haar pad werd versperd door een vrij breed uitgestrekte vijver.

Ze betrad de met hoge grassen begroeide dijk, aan het andere uiteinde waarvan een breed, zwart dak van een molen te zien was, verscholen achter de dijk en bosjes dichte struiken. Vlakbij stonden dode, geelbruine rietstengels van vorig jaar, die een treurig geritsel veroorzaakten bij het minste zuchtje wind. In de nabijheid van deze

stengels, die Ewa raakten als een herinnering aan een kerkhof, schoten de eerste scheuten van de lisdodde uit het water omhoog. Bij hen, in het ondiepe water, paaiden vissen in de zon, en telkens wanneer zowel de trossen dode rietstengels als de jonge biezen zich schudden en trilden, leek het alsof ze beefden door een soort liefdevolle rilling. Ver weg in het riet waren zoete kreten te horen van kleine vogels, die opvlogen van hun plek, omhoog schoten en weer tussen de struiken vielen. Over het wateroppervlak ijlden zonnestralen tussen de kleine golven. Het leek alsof ook zij beefden van een of andere algemene ontroering.

Ewa ging op de grond zitten en voelde al snel zo'n grote vermoeidheid alsof ze tientallen mijlen zonder onderbreking had gelopen. Van tijd tot tijd trok er nog een schokkende zucht door haar lichaam, maar haar gedachten en gevoelens waren ver van enig ongeluk verwijderd. Ze zag om zich heen een afgelegen hoek, struiken en water, maar verderop, als het ware voorbij al deze verschijnselen, zag ze duidelijk een andere, vreemde werkelijkheid. Ze stelde zich voor dat ze precies wist waarom alles zo gebeurde en niet anders, dat ze elk ding doordrong en alles met een sluimerende blik omhelsde, tot aan de uiterste grenzen.

‘Wat is dit alles meedogenloos, wat is het koud, wat is het onverbiddelijk...’ fluisterde ze terwijl ze in de met struiken bedekte verte keek, die van veraf leek op groene mistwolkjes. ‘Als ik hier op dit moment zou sterven, als ik in het water zou glijden en zou verdrinken, zouden de kreeften en wormen me opeten, en dat water zou net zo prachtig over mij spelen, die vissen zouden net zo spartelen en het genot dat uit de bloeiende aarde opkomt, zou voor anderen net zo blijven bestaan...’

Na een tijdje, bitter zuchtend, sprak ze weer tegen zichzelf: ‘Wie valt, moet sterven. De dood komt niet naar ons toe met een pompeus zwaard, niet met een verraderlijke dolk, maar met de brute slachtbijl

van een slager. Met een glimlach doodt hij volgens zijn wetten, volgens zijn berekening... Er is geen genade in dit alles... Oh, waarom voelen wij dat dan, waarvoor en waarom?...’

Even later, huilend in stilte, liet ze zich met haar gezicht op de grond vallen. Ze lag daar heel lang, in zichzelf gebroken en alsof ze vernietigd was. Pas het fluitsignaal van een trein, die in de verte het vlakke land doorkruiste, maakte haar wakker en bracht haar terug naar de werkelijkheid. Ze stond haastig op, maakte haar jurk schoon en ging zo snel mogelijk naar het station, waarvan de rode dakpannen fel afstaken tegen de horizon.

Toen ze, buiten adem van het snelle lopen, het station was doorgelopen en op het perron aankwam om te informeren wanneer de volgende trein naar de stad vertrok, zag ze ‘die heer’. Hij stond geleund tegen het gele hek, met zoals gewoonlijk neergeslagen ogen, maar toch opmerkzaam op elk detail, en hij glimlachte op zijn eigen manier. Toen ze het perron betrad, keek hij haar maar één keer aan, maar zij begreep onmiddellijk de uitdrukking in zijn ogen, want die spraken duidelijker dan woorden: ‘Als je wilt dat ik vertrek, verdwijn ik onmiddellijk...’

‘Die heer’ was tekenaar in een technisch bureau. Ewa was hem al lang, nog voor de ziekte van haar man, op haar pad tegengekomen, maar kende hem niet persoonlijk. Als ze 's avonds de fabriek verliet, zag ze hem, soms verborgen op een afgelegen bankje tussen de struiken van het park, soms langs de muur van een aangrenzende straat wandelend. Ze wist van een bepaalde vriendin dat het een zeer fatsoenlijke, ‘maatschappelijk betrokken’ kerel was. Ze wist ook, niet van die vriendin, maar door haar eigen instinct, dat hij haar hele leven kende. Ze las vaak in de vluchtige flitsen van zijn blikken hoe teder hij met haar meeleefde of misschien zelfs - hoe zeer hij van haar hield. Ze waardeerde het in hem dat hij geen poging deed om haar te leren kennen, zodat hij haar niet blootstelde aan de praatjes van anderen. Hij was tevreden met korte momenten waarop hij haar

van een afstandje zag, soms één keer per dag, soms eens in de twee of drie dagen...

Dit alles was echter volledig vergeten sinds de tijd van grote ellende, sinds Henryk Dąbrowski waanzinnig was geworden. Ze leefde toen in zo'n diepe geestelijke neergang dat elke vrolijkere gedachte haar met bijgelovige angst vervulde en pijnlijke schuldgevoelens veroorzaakte. In die tijd kwam ze deze onbekende man weleens tegen, maar ze zou niet eerlijk kunnen zeggen of dat in een droom was of in werkelijkheid. Ze wist alleen dat hij haar dierbaar was, als een herinnering aan de beste dagen van haar leven, toen de zon ook nog voor haar scheen.

Toen ze hem op het station zag, trok ze zich onmiddellijk terug in de wachtruimte, kocht een kaartje en ging op een houten bank zitten. Door het raam zag ze de jonge man. Hij stond, net als daarvoor, met een groot boeket bleekblauwe leverbloempjes in zijn hand en keek naar de bloemen. Daarna liep hij weg en wandelde langs het perron. Ze kon haar blik niet afhouden van zijn zachte hoed, die door het zonlicht werd beschenen en perfect harmonieerde met zijn lichte haar. Ze observeerde zijn elegante zomermantel, het boeket bloemen, zijn langzame, sierlijke bewegingen en volgde met haar ogen elke stap van ‘die heer’. Uitbarstingen van pijn hadden de diepten van haar ziel verwoest, haar gevuld met puin en as; een soort rook omhulde haar hersenen, en haar hart was letterlijk niet in staat iets te voelen.

De trein kwam aangereden. Ewa stapte snel in de wagon en bevond zich in een kleine, lege coupé. Een minuut later kwam haar bewonderaar binnen. Hij ging in een hoek zitten en keek, net als daarvoor, naar zijn bloemen. De trein vertrok onmiddellijk. Mevrouw Dąbrowska[4], die haar ogen niet van het voorbijgaande landschap buiten het raam afliet, volhardde in haar gevoelloosheid. De snelle beweging van de trein leek haar op te tillen, op te tillen... Pas later voelde ze de blik van haar reisgenoot op zich. Ze wist hoe hij op dat moment naar haar keek, ze voelde met welke uitzinnige ongeduld hij

wachtte op één blik van haar, ze begreep zijn verlangen naar zo'n ontmoeting die hij al maanden, misschien jaren, had gekoesterd...

En plotseling bewoog er iets in haar hart. Ze verlangde hevig om naar de man te kijken, zijn gezicht, glimlach en ogen te zien, die ogen. ‘Waarom moet ik lijden, wat heb ik misdaan?’ vroeg ze zich opstandig af. Ze voelde in zichzelf een afkeer van alle lijden, zo groot dat als hij gewoon zou opstaan en haar in zijn armen zou nemen, ze haar hoofd tegen zijn borst zou leggen, al haar ellende eruit zou huilen en met hem zou meegaan, waarheen hij ook maar wilde. Alleen om die splinter van pijn uit haar hart te rukken, die het verscheurde... Al haar aardse egoïsme ontwaakte in haar: waarom zou ze lijden, waarom vechten tegen een noodlot dat niets op aarde kan overwinnen?

Haar hoofd, leunend tegen de houten leuning boven de bank, schommelde machteloos mee met het ritme van de trein, en een brandende blos kroop over haar gezicht als een vuur... Om die te verbergen, stond ze op en ging bij het raam staan. De groene velden en weiden verdwenen in de verte. Aan de horizon was alleen nog de hoge, rode schoorsteen van het psychiatrisch ziekenhuis te zien. Uit die schoorsteen kwam keer op keer een grauwe rookpluim. Ewa keek aandachtig naar die rook en hoorde in het geratel van de wielen op de rails opnieuw de vervloekte woorden:

‘*En om een bewaker te zijn van graven die om tranen en liefde smeken, en slechts een schaduw te zijn...’*

Ze begreep de inhoud van deze woorden met een versteend hart en hoorde zelfs de pijnlijke klank ervan. Het was echter niet de stem van haar man. Het was een andere stem, van niemand. Ze ging weer op haar plaats zitten, bleek, met samengeknepen lippen. Terwijl ze met haar linkerhand op de bank leunde, raakte ze het boeket leverbloempjes aan. ‘Die heer’ had het naast de plek gelegd

waar ze zojuist had gezeten. Ewa pakte het boeket op, hield het op haar schoot en, terwijl ze niets anders zag dan de blauwe kleur van de mooie bloempjes, fluisterde ze in gedachten tegen zichzelf: ‘Te laat, te laat...’

Zo zat ze lange tijd, onderdrukt door gedachten. Toen ze eindelijk haar ogen opsloeg, waren ze zeer verdrietig. Langzaam maakte ze het boeket los met een glimlach die haar gezicht oplichtte als een lichtstraal, en liet de bloemen in kleine bosjes op de vloer vallen, tot de laatste toe. Toen keek ze naar haar reisgenoot en zei zachtjes, alsof ze zich verontschuldigde en om vergiffenis vroeg:

‘Mijn man is ziek, heel ziek…’

De jonge man zat bewegingloos tot het dichtstbijzijnde goederentreinstation net buiten de stad. Toen de trein stopte, verliet hij haastig de coupé, stapte op het perron en ging snel richting de stad. Ewa zag zijn lichte haar nog lang en hoorde het doffe, doffe geluid van zijn voetstappen...

Noten

1. Willem A. Maijer (1895-1973), vertaler en criticus van Poolse literatuur, vertaalde de novelle *Doktor Piotr* (Doctor Piotr) van Żeromski in zijn verhalenbundel *Meesters der Poolse vertelkunst* uit 1959.

2. Wojciech Jastrzębowski (1799-1882) was een Poolse wetenschapper, natuuronderzoeker en uitvinder, professor in de botanica, natuurkunde, dierkunde en tuinbouw aan het Instytut Rolniczo-Leśny in Marymont, Warschau. Hij was een van de grondleggers van de ergonomie en auteur van een ontwerp voor een grondwet voor Europa.

3. Dit is de zevende strofe uit het gedicht *Endymion* van de Poolse dichter Adam Asnyk (1838–1897). Żeromski was een groot bewonderaar van Asnyk en ook thematisch past de mythe van Endymion goed bij de in verwarring verkerende Henryk Dąbrowski en zijn vrouw die hem naar de werkelijkheid probeert terug te halen en hier niet in slaagt.

4. Poolse achternamen eindigend voor de mannelijke familieleden op -ski (Dąbrowski), hebben voor de vrouwelijke familieleden de uitgang -ska (Dąbrowska).

Over de auteur en diens oeuvre

Stefan Żeromski werd geboren op 1 november 1864 in Strawczyn (in de regio Kielce) in een sterk verarmde adellijke familie. Een groot deel van zijn jeugd bracht hij door in Ciekoty, een dorp waar zijn ouders pachters waren van een kleine landerij. Er was echter weinig geld in huis en er heerste voortdurend bezorgdheid over de toekomst. De vroege dood van zijn ouders was een zware slag voor de jongen. Daardoor leerde hij de bittere smaak van ontbering en armoede kennen, maar het leerde hem ook zelfstandig te zijn en het idee te koesteren dat hij op eigen kracht moest vertrouwen. Als middelbare scholier verdiende hij geld door bijles te geven, omdat de geringe financiële steun die hij van familieleden kreeg bij lange na niet voldoende was. Hij was een jongeman met een buitengewoon levendige en kritische intelligentie, eigenschappen die Antoni Gustaw Bem, zijn leraar Pools op het gymnasium in Kielce, probeerde te stimuleren. Żeromski las zeer veel. Tot zijn intellectuele interesses behoorden de programmatische ideeën van de Poolse romantici, waarin nadruk werd gelegd op de democratisering van het sociale leven en de strijd voor de onafhankelijkheid van het vaderland.

Hij was de zoon van een verarmde edelman die de betekenis van honger uit eigen ervaring kende. Al snel vond hij aansluiting bij radicale, compromisloze jongeren die enerzijds de fouten van hun ouders inzagen en anderzijds verandering wilden, zelfs via revolutionaire wegen.

Zijn materiële situatie tijdens zijn studie diergeneeskunde in Warschau veranderde niet ingrijpend – hij bleef in armoede leven en had vaak honger. Bovendien kreeg hij te maken met tuberculose. Om zijn gezondheid wat te verbeteren en zichzelf beter te voeden, ging hij regelmatig naar familie in de regio Kielce, en tijdens vakanties werkte hij als huisleraar bij de familie Cyprysiński in

Szulmierz, een plaatsje in de regio Płock. Uiteindelijk verloor hij echter de strijd tegen armoede en gezondheidsproblemen en moest hij zijn studie onderbreken. Daarmee begon een nieuwe fase in zijn leven, waarin hij als privéleraar werkte voor de kinderen van adellijke families op het platteland. Dankzij dit werk kreeg hij de kans om het leven te leren kennen van zowel de landadel als de eenvoudige boeren. De observaties die hij deed stemden hem echter niet optimistisch. De klasse waaruit hij zelf afkomstig was, bleek gesloten voor nieuwe ideeën, provinciaal en vol minachting voor hen die minder bezaten.

Żeromski zou deze observaties benutten in zijn literaire werk. Zijn eerste verhalen verschenen in het tijdschrift *Głos* (De stem), maar al snel volgde zijn debuut als boekenschrijver. In 1895 verscheen in Galicië een bundel van zijn korte vertellingen, getiteld *Rozdziobią nas kruki, wrony…* (We zullen door raven en kraaien worden verscheurd…), die uit veiligheidsoverwegingen onder de naam Maurycy Zych werd uitgegeven. Naast het titelverhaal bevatte de bundel ook de novelle *Mogiła* (Het graf). In 1896 verscheen vervolgens zijn volgende boek, ditmaal in Warschau, met onder andere de novellen en verhalen *Zmierzch* (Schemering), *Ananke*, *Doktor Piotr*, *Zapomnienie* (Vergetelheid) en *Siłaczka* (Een sterke vrouw).

In 1898 verschenen zijn *Utwory powieściowe* (Verhalende werken), een bundel waarin onder andere de novellen *Promień* (De straal), *Cienie* (Schaduwen), *O żołnierzu tułaczu* (Over de zwervende soldaat) en *Tabu* (Taboe) te vinden zijn. In datzelfde jaar kwam *Syzyfowe prace* (Sisyfusarbeid) in de boekhandels, uitgegeven in Lviv en ondertekend met het pseudoniem Maurycy Zych. Deze roman was vóór de boekuitgave al in afleveringen gepubliceerd in de kolommen van *Nowa Reforma*. Twee jaar later verscheen zijn tweede roman, *Ludzie bezdomni* (De thuislozen), die min of meer het sluitstuk vormt van de jeugdperiode in zijn werk. Zelfs in deze vroege literaire werken wordt duidelijk dat Żeromski’s belangstelling in de sociale problematiek ligt, met bijzondere aandacht voor het lot

van de gekwetsten en vernederden. Hij toont zich hier een mens met een bijzondere gevoeligheid voor het leed van zijn medemensen. Toch beperkt hij zich niet tot goedkope medelijden, maar zet hij zich actief in om de maatschappelijke gevoeligheid te veranderen binnen de Poolse samenleving.

Het thematische bereik van Żeromski's werk was vrij breed. In zijn boeken toont hij de ellende van het boerenleven, de onmenselijke leefomstandigheden van de arme onderlaag in de steden, en verwerkt hij tegelijkertijd de strijd om de volledige onafhankelijkheid van zijn vaderland, wat resulteert in een interessante en unieke combinatie. We vinden in zijn werk veel voorbeelden van de wreedheid van de bezetters en de misdaden die zij tegen Polen begingen, maar ook het heldendom van het onderdrukte volk. Tegelijkertijd wist hij ook duidelijk de minder glorieuze momenten in de Poolse geschiedenis te tonen, zoals in de novelle *Rozdziobią nas kruki, wrony...* (De kraaien en raven zullen ons verscheuren...). Het is het vermelden waard dat het thema van nationale bevrijdingsopstanden vaak voorkomt in zijn werk. Hij keerde terug naar dit thema, onder andere in *Echa leśne* (Bosecho) in 1905 en *Uroda życia* (De charme van het leven) in 1912. In *Wierna rzeka* (De trouwe rivier) in 1912 liet hij het heldendom van de adel zien tijdens de Januariopstand, hoewel zij zich ervan bewust waren dat ze voor een verloren zaak vochten. In de deels autobiografische roman *Syzyfowe prace* (Sisyfusarbeid) schetst hij het beeld van een school waar leerlingen onderworpen werden aan Russische indoctrinatie, waarbij men hen probeerde te overtuigen dat de Poolse geschiedenis een aaneenschakeling was van nederlagen en chaos.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog realiseerde Żeromski zijn lang geplande project voor een romanreeks getiteld *Walka z szatanem* (De strijd tegen de duivel), bestaande uit de romans *Nawracanie Judasza* (De bekering van Judas) in 1916, *Zamieć* (Sneeuwjacht) in 1916 en *Charitas* (Caritas) in 1919. In deze periode stierf ook zijn zoon, wat voor de schrijver een pijnlijke klap was. Hij eerde zijn zoon

met een gedenkschrift getiteld *O Adamie Żeromskim* (Over Adam Żeromski) in 1919.

De onafhankelijkheid van Polen verwelkomde Żeromski met grote vreugde en hoop. Hij hoopte dat in het vrije vaderland elke burger in zijn levensonderhoud zou worden voorzien, en dat de maatschappelijke orde zou berusten op de idealen van vrijheid en broederschap. Onder invloed van deze dromen en verwachtingen schreef hij werken zoals *Wisła* (Weichsel) in 1918, *Wiatr od morza* (Wind van de zee) in 1922 en *Międzymorze* (Intermarium) in 1924.

Żeromski nam actief deel aan de opbouw van de staatsstructuren van het land. Hij was onder andere waarnemer bij de volksraadplegingen die werden gehouden in Warmië en Mazurië (het resultaat van zijn observaties daar was het publicistische essay *Inter arma*, 1920). Hij zweeg ook niet wanneer hij zich moest uitspreken over belangrijke staatskundige, sociale en culturele kwesties. De artikelen die hij in die tijd publiceerde waren, zoals gedurende zijn hele leven, doordrenkt van een geest van sociale solidariteit en bezorgdheid voor de armen en de onderdrukten.

In het toneelstuk *Uciekła mi przepióreczka* (De dans ontsprongen), dat hij in deze periode schreef en dat in 1925 in première ging, besprak hij al deze eerder genoemde en zo kenmerkende thema's en motieven van zijn literaire werk. Dit stuk is tot op heden opvallend actueel, wat wijst op een zekere tijdloosheid en herhaling van problemen die verband houden met de politieke en sociale situatie in Polen.

Als scherpe en oplettende waarnemer van de politieke scène besefte Żeromski vrij snel dat zijn dromen van een ideaal Polen slechts dromen zouden blijven. De situatie van het land, zowel sociaal als economisch, was niet optimaal. Massale arbeidersstakingen, corruptie op alle niveaus van de macht, vriendjespolitiek en nepotisme waren slechts enkele van de kwalen die de Tweede Poolse Republiek teisterden. Geen wonder dus dat

Żeromski in de laatste jaren van zijn leven sterk verbitterd was en vol sombere gedachten.

Al zijn hoop en teleurstellingen vonden hun weerspiegeling in zijn laatste grote werk, *Przedwiośnie* (Voorlente, 1925). Dit is het verhaal van een jonge man, Cezary Baryka, die opgroeit in Bakoe en zijn overgang naar volwassenheid beleeft tijdens de Oktoberrevolutie. Daar vertelt zijn vader hem over het verre vaderland, een land dat overvloeit van melk en honing, en spreekt hij zelfs over glazen huizen. Cezary krijgt de kans om de waarheid hierover te ontdekken wanneer hij naar Polen terugkeert. Zijn idealistische voorstellingen moeten het opnemen tegen de sombere realiteit van een land dat in chaos en recessie is gedompeld. De slotscène van de roman, waarin Baryka aan het hoofd staat van een arbeidersdemonstratie die zich richt op een rij soldaten en politie die de straat blokkeert, laat in het midden wat er zal gebeuren, en laat de lezer alleen gissen.

Kort na het verschijnen van deze roman overleed Stefan Żeromski op 20 november 1925. Een jaar na zijn dood werd zijn laatste roman, *Puszcza jodłowa* (Het dennenbos), gepubliceerd, een werk dat als een eerbetoon van de schrijver aan zijn geboortestreek, het gebied rond Kielce, kan worden beschouwd.

Bibliografie

Borowy, W. (1960). *O Żeromskim. Rozprawy i szkice* (Over Żeromski. Verhandelingen en essays). Warszawa.

Brudnicki, J. Z. (2006). *Stefan Żeromski a niepodległość Polski* (Stefan Żeromski en de onafhankelijkheid van Polen). Niepodległość i Pamięć, 13(2 (23)), 23-27. Warszawa.

Czarnca, J. (1935). *Stefan Żeromski*. Piotrków Trybunalski.

Hutnikiewicz, A. (1961). *Stefan Żeromski*. Warszawa.

Jakubowski, J. Z. (1964). *Stefan Żeromski*. Warszawa.

Jampolski, W. (1924). *Stefan Żeromski duchowy wódz pokolenia: Wydanie pierwsze, uzupełnione* (Stefan Żeromski, de geestelijke leider van een generatie: Eerste, uitgebreide editie). Kraków.

Jampolski, W. (1930). *Stefan Żeromski duchowy wódz pokolenia: Wydanie drugie, uzupełnione* (Stefan Żeromski, de geestelijke leider van een generatie: Tweede, uitgebreide editie). Kraków.

Kaden-Bandrowski, J. (1930). *Stefan Żeromski, prorok niepodległości* (Stefan Żeromski, profeet van onafhankelijkheid). Lviv.

Krawczyński, J. (1930). *Stefan Żeromski*. Warszawa.

Maijer, W.A. (1959). *Meesters der Poolse vertelkunst*. Amsterdam

Miłosz, Cz. (1997). *Historia literatury polskiej*. (Geschiedenis van de Poolse literatuur) Kraków.

Noyszewski-Piołun, S. (1928). *Stefan Żeromski: dom, dzieciństwo i młodość* (Stefan Żeromski: huis, jeugd en adolescentie). Warszawa.

Posner, S. (1926). *Stefan Żeromski: charakterystyka w świetle wspomnień* (Stefan Żeromski: Een karakterschets in het licht van

herinneringen). Warszawa.

Załęczny, J. (2016). *Stefan Żeromski, czyli biografia wpisana w historię* (Stefan Żeromski, of een biografie geschreven in de geschiedenis). Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Literacka, (27), 249–271. Poznań.

Żeromski, S. (1898). *Tabu* (Taboe) in: *Utwory powieściowe* (Verhalende werken), 97-114.

Colofon

Deze tekst is online beschikbaar op de website nederlandinstituut.pl.

Het werk is vertaald en bewerkt in het kader van het project *Poolse Klassiekers* door het Nederland Instituut.

Alle bronnen van *Poolse Klassiekers* kunnen vrij gebruikt, gepubliceerd en verspreid worden, mits de licentievoor-waarden worden nageleefd.

Dit werk is beschikbaar onder de licentie CC BY-NC-SA 4.0.

Bij het gebruik van bronnen van het Nederland Instituut moet rekening worden gehouden met de licentie-voorwaarden.

Tekst bewerkt op basis van: Stefan Żeromski, *Tabu* (Taboe), in: *Utwory powieściowe* (Verhalende werken), 1896.

Uitgever: Nederland Instituut

Publicatie gerealiseerd in het kader van het project *Poolse Klassiekers*.

Vertaling: Erik-Jan Kuipers

Bewerking en aantekeningen: Erik-Jan Kuipers

Omslag: Copyright by https://www.flaticon.com/authors/freepik

ISBN-978-83-956870-1-3